

ПОНЯТТЯ БЕЗПЕКИ В ГЛОБАЛЬНОМУ, НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОМУ ВИМІРАХ

THE CONCEPT OF SECURITY IN GLOBAL, NATIONAL AND INDIVIDUAL DIMENSIONS

У статті розкрито поняття «безпека» в глобальному, національному й індивідуальному вимірах. Встановлено, що безпека – це відкрита, складна, багатоконпонентна система, яка має вертикальну (ієрархічну) й горизонтальну структуру та ґрунтується на прогресивних загальнолюдських, національних, індивідуально-особистісних цінностях і принципах сталого розвитку.

З'ясовано, що на глобальному рівні поняття «безпека» використовується в трьох значеннях: «глобальна безпека», «міжнародна безпека», «колективна безпека», які мають свою специфіку. Глобальна безпека – це система заходів, спрямованих на запобігання та мінімізацію глобальних небезпек і викликів та забезпечення співіснування й розвитку людської цивілізації на планеті Земля; міжнародна безпека – це створення в міжнародному просторі умов, необхідних для існування та функціонування держав при забезпеченні їх повного суверенітету, територіальної цілісності, політичної та економічної незалежності, рівноправних відносин з іншими державами; колективна безпека фокусується на військово-стратегічних проблемах з метою колективного захисту від спільного ворога.

Національну безпеку визначено як здатність країни до захисту самостійно чи разом з іншими країнами національних інтересів і цінностей, особистості, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз з метою її сталого розвитку; ступінь захищеності інтересів особистості, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз. Безпеку в індивідуальному вимірі потрактовано як стан задоволеності особистості від можливості реалізації потреб різного рівня, внутрішньої і зовнішньої гармонії, впевненості в майбутньому; інтегрований виразник реалізації прав і свобод людини, її захищеності (гарантованості) від небезпек.

Доведено, що в представленій ієрархічній безпековій структурі людина, з одного боку, є основним об'єктом впливу вищих рівнів безпеки / безпеки, з іншого – провідним суб'єктом розробки безпекової політики для самореалізації, сталого розвитку суспільства, збереження й розвитку людської цивілізації.

Ключові слова: безпека, глобальна безпека, національна безпека, особистісна безпека, війна, тероризм.

The article reveals the concept of «security» in global, national and individual dimensions. It has been established that security is an open, complex, multi-component system that has a vertical (hierarchical) and horizontal structure and is based on progressive universal, national, individual and personal values and principles of sustainable development.

It has been found that at the global level, the concept of «security» is used in three meanings: «global security», «international security», «collective security», which have their own specifics. Global security is a system of measures aimed at preventing and minimizing global dangers and challenges (political, economic, environmental, military, informational, demographic) and ensuring the coexistence and development of human civilization on planet Earth; international security is the creation in the international space of conditions necessary for the existence and functioning of states while ensuring their full sovereignty, territorial integrity, political and economic independence, equal relations with other states; collective security focuses on military-strategic issues with the goal of collective defense against a common enemy.

National security has been defined as the state's ability to protect national interests and values, individuals, society and the state against internal and external threats, independently or together with other countries, for the purpose of its sustainable development; as the degree of protection of the interests of the individual, society and the state from external and internal threats.

Security in the individual dimension has been interpreted as a state of personal satisfaction with the possibility of realizing needs of different levels, internal and external harmony, confidence in the future; as an integrated expression of the realization of human rights and freedoms, its protection (guarantee) against danger.

It has been proved that in the presented hierarchical security structure, on the one hand, a person is the main object of influence of higher levels of danger / security, and on the other hand, a person is the leading subject of the development of security policy for self-realization, sustainable development of society, preservation and development of human civilization.

Key words: security, global security, national security, personal security, war, terrorism.

УДК 37.013.42

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/64.1.33>

Курило В.С.,

докт. пед. наук, професор,
голова вченої ради

Державного закладу

«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Караман О.Л.,

докт. пед. наук, професор,
ректор

Державного закладу

«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Постановка проблеми. Глобальний і регіональний тероризм, національні зовнішні та внутрішні виклики, загрози, що охопили світ в останнє десятиріччя, загострили актуальність розв'язання наукової проблеми безпеки як багаторівневого конструкту, який охоплює ієрархію безпекових середовищ на глобальному (світ), національному (держава, суспільство), індивідуальному (людина, особистість) рівнях. За такої моделі людина,

з одного боку, стає основним об'єктом впливу вищих рівнів безпеки / безпеки, з іншого – провідним суб'єктом розробки змісту, механізмів і засобів безпеки щодо захисту світу, країни, найближчого оточення, самозахисту для виживання й розвитку людської цивілізації.

Будь-яке дослідження починається з окреслення проблемного поля, постановки мети та визначення базових категорій. Це необхідно для

чіткого окреслення авторських позицій з досліджуваної проблеми для подальшого вирішення дослідницьких завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У зв'язку з тривалою війною РФ проти України, спалахами тероризму в різних куточках світу, соціальними, економічними, екологічними, інформаційними катастрофами й загрозами всьому цивілізованому світу дослідження проблеми безпеки з кожним днем набирає обертів у міжнародному й вітчизняному, законодавчому й дослідницькому просторах. На сьогодні маємо різні визначення поняття безпеки в таких основоположних правових документах, як Статут Організації Об'єднаних Націй (ООН), Конституція України [6], Закон України «Про національну безпеку України» [10], Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України [11]. Серед сучасних українських дослідників безпеку як системне багаторівневе й міждисциплінарне явище досліджують І. Аблазов, Л. Гордієнко [1], В. Білий, В. Михальчук [2], І. Ващенко [3], О. Данильян, О. Дзьобань [4], Т. Загола [5], В. Курило, С. Савченко, О. Караман [7], В. Ліпкан [8], О. Мотайло [8], А. Собакар, О. Нестерцова-Собакар [12], О. Сосін [13], В. Тихий [14] та ін.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що з огляду на заявлену нами тему необхідно, передусім, визначити категоріальний апарат та ключові поняття дослідження: безпека, глобальна безпека, національна безпека, індивідуальна безпека. Такий крок буде слугувати базою для подальшого дослідження проблеми безпеки на національному й індивідуальному рівнях з метою пошуку соціально-психологічних механізмів захисту суспільства і людини в умовах повномасштабної війни РФ проти України та повоєнного відновлення країни.

Метою статті є розкрити поняття «безпека» у глобальному, національному й індивідуальному вимірах на основі міждисциплінарного аналізу наукової літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження.

З урахуванням трирівневої конструкції заявленої нами теми, будемо розглядати проблему безпеки в трьох ієрархічних площинах: глобальному (міжнародному, колективному), національному (суспільно-державному), індивідуальному (особистісному).

Почнемо з базового поняття – «**безпека**», який ученими (В. Білий, В. Михальчук) розглядається як стійкий стан суспільного організму, що зберігає свою цілісність та здатність до саморозвитку, не дивлячись на несприятливий зовнішній та внутрішній вплив. Стійкість суспільної системи пов'язана з її здатністю зберігати динамічну рівновагу, успішно адаптуватися шляхом політичних та інших механізмів до умов існування, у тому числі ефективно долати кризові явища, економічні

труднощі та розв'язувати соціально-політичні конфлікти [2].

Дослідники безпекової проблематики А. Собакар, О. Нестерцова-Собакар виходять з тези про те, що безпека – це надзвичайно складна багаторівнева функційна система, що відображає тісний взаємозв'язок і взаємозумовленість безпеки на всіх рівнях – від міжнародного до особистісного. Вона не обмежується військовою, економічною, екологічною або інформаційною сферами, а охоплюють майже всі сторони соціокультурного життя країни та людини. Проте всі рівні цієї системи повинні будуватися в узгодженні з **цінностями та принципами сталого розвитку**, оскільки сталий розвиток може відбуватися виключно в умовах безпеки [12].

Отже, **безпека** – це відкрита, складна, багатоконпонентна система, яка має вертикальну (ієрархічну) й горизонтальну структуру та ґрунтується на прогресивних загальнолюдських, національних, індивідуально-особистісних цінностях і принципах сталого розвитку.

Наступним завданням нашої наукової розвідки стало з'ясування сутності поняття «**глобальна безпека**».

Усім відомо, що в сучасному глобальному світі, крім військової, є чимало інших загроз – тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, епідемії, торгівля людьми, наркотиками, зброєю та ін. Тому стан глобальної безпеки прямо впливає на національну безпеку та безпеку населення й кожної окремої людини. Так, до прикладу, українці і світове співтовариство стали свідками того, як повномасштабна війна РФ проти України спричинила й інші загрози – енергетична та продовольча кризи, екологічні катастрофи, інформаційні атаки. Війна яскраво продемонструвала вразливість глобального світу, колективну неготовність до швидкої реакції та протистояння російській агресії, уразливість багатьох країн світу, некоординованість дій, порушення гармонійних відносин між країнами.

О. Сосін на підставі філософського аналізу проблем **глобальної безпеки** зазначає, що під цим терміном доцільно розуміти таке функціонування й розвиток міжнародного співтовариства, за якого зменшується загроза самим принципам і факторам виживання людства як біологічного й соціального організму [13].

Аналогічної думки дотримується й Т. Загола, який теоретично обґрунтовує спільність і специфіку понять «глобальна безпека», «міжнародна безпека», «колективна безпека» [5].

Автор доходить висновку, що поняття «глобальна безпека» ширше за поняття «міжнародна безпека», «колективна безпека», адже **глобальна безпека** – це такий стан захисту світового співтовариства, при якому створюються безпечні умови існування, розвитку життєдіяльності всього

людства, яка варіюється у широкому діапазоні, включаючи політичну, економічну, екологічну, військову, продовольчу безпеку, а також проблеми демографічного характеру, господарської діяльності, зростання людського потенціалу та безпеки кожної особи.

Термін «глобальна безпека» (global security) означає безпечний розвиток людства, людської цивілізації, екосистеми «Людина – Світ», тобто захист від небезпек всесвітнього масштабу, що загрожують існуванню «людського роду» або здатних призвести до різкого погіршення умов життєдіяльності на планеті [5].

Міжнародна безпека на відміну від глобальної, за Т. Заголою, – це такий стан міжнародних відносин, при якому створюються умови, необхідні для існування та функціонування держав при забезпеченні їх повного суверенітету, політичної та економічної незалежності, можливості відсічі військово-політичному тиску та агресії, їх рівноправних відносин з іншими державами; це комплекс взаємопов'язаних міждержавних відносин та організацій, політичних, дипломатичних, економічних, військових і суспільних заходів, що спрямовані на забезпечення безпеки держав і народів. Міжнародна безпека заснована на дотриманні всіма країнами загальноновизнаних принципів та норм міжнародного права, що виключає вирішення спірних питань та суперечок між ними за допомогою сили або погрози силою. Основними елементами міжнародної безпеки є основні принципи безпеки, міждержавні механізми та структури, міжнародно-правові норми, багатосторонні договори, які створюються, приймаються та функціонують з метою запобігання військовим зіткненням, їх локалізації, врегулюванню політичних, економічних і воєнних-стратегічних протиріч політичним шляхом, а також спеціальний режим контролю за міжнародною, особливо військовою діяльністю та відповідний режим інформації [5].

У свою чергу, за думкою Т. Заголи, міжнародна безпека ширше, ніж поняття **«колективна безпека»**, адже остання передбачає спільні дії держав світу або певного географічного регіону для запобігання загроз загальному миру, придушення агресії чи інших порушень миру у світі; об'єднання зусиль держав з урегулювання збройних конфліктів, охорони державних кордонів, відновлення ефективної співпраці у забезпеченні колективної безпеки, у підтримці боєздатності армії та флоту тощо. Основними елементами колективної безпеки є наявність групи держав, об'єднаних загальною метою захисту членів (до прикладу, НАТО, Варшавський договір, Європейський Союз), та система військово-політичних заходів, спрямованих проти потенціального ворога або агресора. Отже, колективна безпека концентрується на військово-стратегічних проблемах і не спрямована

на вирішення інших аспектів міжнародної безпеки (економічних, суспільних, екологічних та інших проблем) [5].

О. Сосін також розглядає колективну безпеку як систему взаємовідносин держав з метою підтримки міжнародного миру і безпеки, регламентованих принципами і нормами Статуту ООН. Вона містить:

- 1) основні принципи міжнародного права (заборона застосування сили або загрози силою, мирне вирішення протиріч, суверенна рівність держав, територіальна цілісність, невтручання тощо);
- 2) процедури мирного вирішення протиріч;
- 3) колективні дії для запобігання й усунення загроз миру, порушень миру, актів агресії;
- 4) повноваження Генеральної Асамблеї і Ради Безпеки ООН із розгляду питань роззброювання й обмеження озброєнь [13].

Отже, завершуючи аналіз наукової літератури щодо з'ясування співвідношення понять «глобальна безпека», «міжнародна безпека», «колективна безпека», можемо відзначити, що вони мають свою ієрархію, схожість та специфіку. Глобальна безпека – це система заходів, спрямованих на запобігання та мінімізацію глобальних небезпек та викликів (політичних, економічних, екологічних, військових, інформаційних, демографічних) та забезпечення співіснування й розвитку людської цивілізації на планеті Земля; міжнародна безпека – це створення в міжнародному просторі умов, необхідних для існування та функціонування держав при забезпеченні їх повного суверенітету, територіальної цілісності, політичної та економічної незалежності, рівноправних відносин з іншими державами; колективна безпека фокусується на військово-стратегічних проблемах з метою колективного захисту від спільного ворога.

На наш погляд, безпека на глобальному рівні (глобальна, міжнародна та колективна) може бути досягнута лише за умови рівності всіх держав щодо забезпечення власної безпеки. Тобто безпека повинна бути колективною і рівною для всіх.

Проте, грубе порушення основних безпекових засад протягом останнього десятиліття (анексія Криму РФ, збройний конфлікт на Сході України, повномасштабна війна РФ проти України, війна в Сирії, терористичні атаки в Ізраїлі тощо) довело неспроможність систем глобальної, міжнародної та колективної безпеки вирішувати покладені на них завдання. Усе це негативно відбивається на конкретних національних системах безпеки.

Тому О. Сосін доходить висновку, що вирішення проблеми національної безпеки окремої держави в системі глобальної, міжнародної та колективної безпеки може досягатися шляхом:

- проведення узгодженої зовнішньополітичної і внутрішньополітичної діяльності,
- організаційного оформлення міжнародних структур, що акумулюють матеріальні ресурси

і засоби для безпосереднього забезпечення національної безпеки окремих держав.

Отже, глобальна безпека може набути ефективності за умови, якщо буде надійно забезпечуватися поступальний духовний і матеріальний розвиток людства на основі балансу національних і географічних регіональних інтересів та їх гарантованого колективного задоволення [13].

Третім завданням статті стало з'ясування сучасного трактування поняття «**національна безпека**», яку ми пов'язуємо з безпекою на рівні конкретної країни (держави), у нашому випадку, України.

Як було зазначено вище, в умовах повномасштабної війни РФ проти України розвиток і розробка проблеми національної безпеки наразі здійснюється як на нормативно-правовому, так і науково-дослідному рівнях.

Нормативно-правові засади політики національної безпеки в Україні визначені в таких основоположних документах, як Конституція України [6], Закон України «Про національну безпеку України» [10], Стратегія національної безпеки України [11] та ін.

Аналізуючи українське законодавство в галузі безпеки, І. Аблазов та Л. Гордієнко відзначають, що в ньому поки що переважає державоцентричний підхід до розуміння системи національної безпеки. Так, у Конституції України та Законі України «Про національну безпеку України», наводяться визначення понять «національна безпека» і «державна безпека», які за семантикою є майже ідентичними та означають захищеність одних і тих же об'єктів від реальних і потенційних загроз: «національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз; державна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру» [1].

Як бачимо, різниця між трактуваннями понять полягає лише у визначенні характеру загроз. У першому випадку це просто загрози, а в другому – загрози невоєнного характеру. Таке дублювання понять І. Аблазов та Л. Гордієнко пояснюють тим, що використання терміну «державна безпека» пов'язане з багатозначністю терміну «national» в англійській мові, який означає як націю, так і державу. Такий підхід до співвідношення зазначених категорій, роблять висновки дослідники, є сумнівним та ще раз підкреслює державоцентричність системи національної безпеки України [1].

За думкою І. Аблазова та Л. Гордієнка, найважливішим критерієм національної безпеки є баланс життєво важливих інтересів особи, суспільства

і держави та їх взаємна відповідальність щодо гарантування безпеки. І хоча в законі є визначення громадської безпеки і порядку («захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз» [10]), усе ж таки в нормативному полі України цей баланс дещо нівелюється. А тому найважливішим завданням науковців, законодавців, представників сектору оборони і безпеки, політиків є радикальне переосмислення концепту національної безпеки, зміщення акцентів з державоцентричності на людиноцентричність та їхня синергія [1].

На триєдину сутність поняття національної безпеки наголошують і А. Собакарь та О. Нестерцова-Собакарь, які трактують її як систему політичних і правових цінностей, яку утворюють конституційні права, свободи, гідні якість і рівень життя громадян, політична і соціальна стабільність суспільства, а також територіальна цілісність, оборона і сталий розвиток держави, на захист яких мають бути спрямовані зусилля органів державної влади, місцевого самоврядування та інституцій громадянського суспільства [12].

Фундаментальним для нашого дослідження є наукові розвідки О. Сосіна, який розкриває сутність національної безпеки через обґрунтування світоглядно-понятійних і науково-теоретичних засад досліджуваного явища [13].

Дослідник звертається до філософського аналізу феноменів безпеки, національної безпеки як складних, багаторівневих систем.

Уточнення сутності словосполучення «національна безпека» учений починає з етимологічного аналізу та закінчує тлумаченням у сучасних умовах зовнішніх і внутрішніх загроз та в контексті глобальної й міжнародної безпеки.

Слово «національний», розмірковує О. Сосін, є похідним від латинського терміну «нація», буквально «natio – народ». В українській літературній мові термін «нація» тлумачиться, здебільшого, як синонім слів країна, держава. У цьому випадку термін «національний» виступає практично синонімом до слова «державний». Однак, з огляду на те, що в даний час частка держави в економіці та в інших сферах життєдіяльності людини й суспільства безупинно скорочується, необхідним і правомірним є використання терміну «національна безпека».

Виходячи з таких міркувань, О. Сосін відзначає, що словосполучення «національна безпека» може тлумачитися як: а) безпека народу, нації, тобто населення країни, в тому числі, як моноетносу, так і багатонаціонального народу, коли представники

різних національностей виступають як співгромадяни; б) безпека суспільства, тобто сукупності людей, об'єднаних історично обумовленими умовами спільної життєдіяльності; в) безпека держави, тобто організаційно-правової форми об'єднання народів, нації, що є засобом ведення спільних справ.

Складність для України, продовжує О. Сосін, полягає в тому, що її населення можна вважати багатонаціональним, і в силу цього є сенс вести мову про єдину націю як сукупність народів, етносів, які населяють територію країни, а також про певну форму державного життя, власну політичну систему, що має свої елементи – **народ, суспільство і державу**.

Тому під **національною безпекою** вчений розуміє показник здатності суспільства й держави, що захищають національні інтереси самостійно чи разом з іншими дружніми країнами (народами, націями), стримувати або усувати внутрішні й зовнішні загрози національному суверенітету, територіальній цілісності, соціальному ладу, економічному розвитку, іншим важливим елементам духовної й матеріальної життєдіяльності; ступінь захищеності інтересів **особистості, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз**.

Виходячи з цього, головними **складниками національної безпеки** науковець називає **безпеку особистості, безпеку суспільства і безпеку держави**.

Цікавим видається виділення О. Сосіним два підходи до розуміння проблеми національної безпеки. У фокусі **першого підходу** – постановка проблем цінності свободи й безпеки особистості, за яким безпека держави і суспільства є не самоціллю, а лише функцією забезпечення свободи і безпеки конкретного індивіда.

Зміст **другого підходу** полягає у висуванні на перший план безпеки держави і суспільства: сильна держава забезпечує безпеку особистості й суспільства.

Обидва підходи вчений вважає ризикованими. У першому випадку надмірне опікування безпекою окремих індивідів може серйозно загальмувати розвиток національної самосвідомості громадян і спричинити загрозу безпеці суспільства та держави. У другому випадку може скластися ситуація, коли безпека держави і суспільства буде досягатися за рахунок безпеки особистості. Отже, робить висновок О. Сосін, тільки гармонійне, **збалансоване поєднання безпеки особистості, суспільства й держави** здатне забезпечити національну безпеку.

При цьому під **суспільством** дослідник розуміє сукупність людей, що займаються історично сформованими формами спільної діяльності, об'єднаних спільними цілями, матеріальними і духовними умовами життя; під **державою** – форму

політичної організації суспільства; під **особистістю** – індивіда, наділеного стійкою системою соціально значущих рис, що характеризують його як члена суспільства [13].

Отже, забезпечення всіх рівнів національної безпеки (індивідуального, суспільного, державного) можливе виключно за умови реалізації балансу інтересів особистості, суспільства і держави в політичній, економічній, соціальній, міжнародній, інформаційній, військовій, екологічній та інших сферах всередині країни. А тому під поняттям **національної безпеки** будемо розуміти здатність країни до захисту самостійно чи разом з іншими країнами національних інтересів і цінностей, особистості, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз з метою її сталого розвитку.

При цьому до структури національної безпеки включати безпеку особистості – безпеку її прав і свобод; суспільства – його матеріальних і духовних цінностей; держави – її конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності (О. Мотайло [9]).

І, нарешті, відповідно до четвертого завдання нашого дослідження розкриємо сутність поняття **«безпека» на індивідуальному (особистісному) рівні**.

Відповідно до авторських позицій **особистість** – це складна соціально зумовлена динамічна єдність індивідуальних і психологічних якостей людини, що є основою і вектором її соціалізації протягом життя під впливом мега-, макро-, мезо-, мікрочинників.

Не вдаючись до довготривалої в історії дискусії щодо співвідношення біологічного й соціального в структурі особистості, можна науково констатувати, що людина володіє певним набором індивідуальних (психофізіологічних) і психологічних якостей, які при взаємодії з певними соціальними чинниками, у тому числі і загрозами, можуть проявлятися в різних станах та поведінці.

До **індивідуальних якостей** відносимо **психічні та фізіологічні** особливості особистості, зокрема, комплекс психічних **процесів** (відчуття, сприймання, уявлення, пам'ять, мислення, уява, увага, воля), **станів** (емоційні – настрої, афекти, тривога; вольові – рішучість, розгубленість; пізнавальні – зосередженість, замисленість тощо) і **властивостей** (темперамент, характер, здібності, світогляд, знання, переконання) особистості.

Психологічні особливості особистості пов'язуємо з її характеристиками на всіх структурних рівнях. Структура особистості – це перш за все психологічне поняття. Будь-яка особистість уявляє собою самокеровану біосоціальну систему найвищої складності. Елементи (підструктури) особистості взаємодіють між собою на психологічному рівні.

Наразі в психології представлено багато ґрунтовних структур особистості (Ю. Антонян, А. Герцензон, В. Кудрявцев, А. Сахаров, К. Платонов, Н. Рейнвальд, З. Фрейд та ін.). Основоположною для нашого дослідження є п'ятирівнева структура, представлена п'ятьома сферами особистості: 1) *потребнісно-мотиваційна сфера* – потреби, мотиви, спрямованість особистості (система цінностей, ціннісних орієнтацій, установок); 2) *когнітивно-пізнавальна сфера* – система знань та особливості протікання пізнавальних процесів (сприйняття, увага, пам'ять, мислення); 3) *морально-вольова сфера* – морально-етичні та правові норми, совість, переконання, гуманність, емоційно-вольові стани, переживання, ставлення до навколишнього світу, до власних дій; 4) *міжособистісна сфера* – міжособистісні взаємодії, стосунки, соціальний статус; 5) *активно-практична (творча) сфера* – уміння і навички, сфера діяльності [7].

Як було зазначено вище, безпека – це певний об'єктивний **стан без загрози**, який відчувають світ, суспільство, людина. На особистісному, індивідуально-психологічному, рівні – це стан спокою, відсутності страху, внутрішньої і зовнішньої гармонії, задоволеності від можливості реалізації потреб, впевненості в майбутньому. Отже, це збалансованість усіх структурних сфер особистості, що гарантують успішний взаєморозвиток особистості й соціуму, матеріальний і духовний прогрес суспільства. Не випадково в теорії ієрархічної системи потреб людини, створеної американським психологом А. Маслоу, **потреба в безпеці** є базовою для розвитку й самореалізації особистості, яка за ступенем важливості посідає друге місце. Отже, потреба в безпеці означає внутрішню необхідність людини в захисті від фізичних і психологічних небезпек з боку навколишнього світу, підтримці, стабільності, опіці, звільнення від страху і впевненість у тому, що фізіологічні та інші потреби будуть задовольнятися в майбутньому.

І. Ващенко визначає механізми безпеки на індивідуально-психологічному рівні:

- механізм категоризації світу за допомогою бінарної опозиції «безпека-небезпека», яка забезпечує людині особистісно значущу картину світу;

- механізм асимілятивної і контрастної проєкції, виявом якого є прискіпливе сприйняття і приписування образу «Я» позитивного або негативного знаку в стані безпеки-небезпеки під впливом ступеня задоволеності базовою потребою у безпеці, особистісних цінностей, рівня довіри до себе і до світу;

- механізм смислоутворення безпеки, який сприяє виділенню найбільш значущого ключового елемента для суб'єкта, що детермінує активізацію певного стану і може мати різний смисл і різне емоційне значення [3].

З точки зору юридичної науки проблему безпеки людини досліджує В. Тихий, який зазначає, що безпека людини – це об'єктивний стан і суб'єктивне відчуття фізичної, майнової, соціальної (матеріальної), психологічної і моральної захищеності людини, її прав і свобод. Людина перебуває в безпеці, коли вона, її права і свободи надійно захищені (забезпечені, гарантовані). Інакше кажучи, саме права і свободи людини та їх гарантії і забезпечують її безпеку. Адже права людини притаманні її природі, без них вона не може існувати як людська істота.

Безпека людини – це певною мірою узагальнюючий, інтегрований виразник реалізації прав і свобод людини, її захищеності (гарантованості) від небезпек. Вона (безпека) є одним із головних показників якості та рівня життя. Не випадково, пише В. Тихий, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 Конституції України) і, водночас, головним обов'язком держави щодо їх утвердження і забезпечення (ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України).

Проте, у сучасному світі існують небезпеки для людини: соціальні, економічні, фізичні, біологічні, психологічні, екологічні, технічні, політичні, інформаційні тощо, які ми згадували вище, описуючи структуру безпеки за горизонтальним принципом на глобальному й національному рівнях [14].

Отже, **безпека в індивідуальному вимірі** – це стан задоволеності особистості від можливості реалізації потреб різного рівня, внутрішньої і зовнішньої гармонії, впевненості в майбутньому; інтегрований виразник реалізації прав і свобод людини, її захищеності (гарантованості) від небезпек.

Структура безпеки особистості збігається зі структурою на глобальному й національному рівнях та інтегрована в них. Саме тому всі дослідники безпекової проблеми одноставні в думці про те, що національну безпеку здатне забезпечити виключно збалансований захист інтересів **особистості, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз**.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, розкриваючи мету статі, нами було визначено поняття «безпека» на глобальному, національному й індивідуальному рівнях. Встановлено, що безпека – це відкрита, складна, багатокомпонентна система, яка має вертикальну (ієрархічну) й горизонтальну структуру та ґрунтується на прогресивних загальнолюдських, національних, індивідуально-особистісних цінностях і принципах сталого розвитку.

На глобальному рівні поняття «безпека» використовується в трьох значеннях: «глобальна безпека», «міжнародна безпека», «колективна безпека», які мають свою специфіку. Глобальна безпека – це система заходів, спрямованих на

запобігання та мінімізацію глобальних небезпек та викликів (політичних, економічних, екологічних, військових, інформаційних, демографічних) та забезпечення співіснування й розвитку людської цивілізації на планеті Земля; міжнародна безпека – це створення в міжнародному просторі умов, необхідних для існування та функціонування держав при забезпеченні їх повного суверенітету, територіальної цілісності, політичної та економічної незалежності, рівноправних відносин з іншими державами; колективна безпека фокусується на військово-стратегічних проблемах з метою колективного захисту від спільного ворога.

Під поняттям національної безпеки вчені розуміють здатність країни до захисту самостійно чи разом з іншими країнами національних інтересів і цінностей, особистості, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз з метою її сталого розвитку; ступінь захищеності інтересів особистості, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Безпеку в індивідуальному вимірі потрактовано як стан задоволеності особистості від можливості реалізації потреб різного рівня, внутрішньої і зовнішньої гармонії, впевненості в майбутньому; інтегрований виразник реалізації прав і свобод людини, її захищеності (гарантованості) від небезпек.

У цій ієрархічній безпековій структурі людина, з одного боку, є основним об'єктом впливу вищих рівнів небезпеки / безпеки, з іншого – провідним суб'єктом розробки безпекової політики для самореалізації, сталого розвитку суспільства, збереження й розвитку людської цивілізації.

Подальше дослідження проблеми безпеки буде відбуватися на національному й індивідуальному рівнях з метою пошуку соціально-психологічних механізмів захисту суспільства та людини в умовах повномасштабної війни РФ проти України та повоєнного відновлення країни.

Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/0021.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аблазов І. В., Гордієнко Л. О. Фактор державоцентричності системи національної безпеки України

та використання британського досвіду впровадження концепції безпеки людини. *Політичне життя*. 2020. № 2. С. 111 – 117.

2. Білий В. І., Михальчук В. М. Основні напрями забезпечення національної безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 17. С. 92 – 98.

3. Ващенко І. В. Феномен національної безпеки у сучасному розумінні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. 2012. 2 (1). С. 30 – 37.

4. Данильчан О. Г., Дзьобань О. П., «Національна безпека в контексті євроатлантичної інтеграції України: філософська рефлексія». *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія. 2020. № 1 (44). С. 8 – 22.

5. Загола Т. М. Теоретичні підходи до дослідження співвідношення понять «міжнародна безпека», «колективна безпека» та глобальна безпека». *Вісник ХНТУ*. 2022. № 4(83). С. 133 – 137.

6. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#top>

7. Курило В. С., Савченко С. В., Караман О. Л. Соціалізація особистості в умовах гібридної війни на сході України: монографія. К.: Талком, 2018. 240 с.

8. Ліпкан В. А. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях. Київ: Текст, 2006. 256 с.

9. Мотайло О. В. Основні концептуальні підходи до сутності поняття «національна безпека». *Право та державне управління*. 2019. № 4. С. 288 – 293.

10. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст.241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

11. Про Стратегію національної безпеки України. Указ Президента України № 392/2020 від 14.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>.

12. Собакарь А. О., Нестерцова-Собакарь О. В. Категоріально-теоретичний вимір національної безпеки України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 107 – 111.

13. Сосін О. Розуміння сутності національної безпеки: світоглядно-понятійні й науково-теоретичні засади. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/rozuminnya-sutnosti-natsionalnoyi-bezpeky-svitoglyadno-ponyatijni-j-naukovo-teoretychni-zasady-chastyna-1/>

14. Тихий В. П. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 31 – 46.